

BISERICILE DE LEMN DIN PODIȘUL BĂRLĂBĂLULUI

TEZĂ DE DOCTORAT
-REZUMAT-

INTRODUCERE

Poporul nostru s-a arătat deosebit de înzestrat în prelucrarea lemnului, fiind un meșter iscusit în a-și construi edificii din lemn – locuințe, sau locașuri de cult – dar și în confecționarea de unelte, vase ori podoabe din lemn, încrustând cu măiestrie pe fiecare obiect sau ctitorie, motive decorative străvechi.

De la îndepărtata cultură CUCUTENI, trecând prin epoca bronzului, până în vremea strămoșilor noștri daci, lemnul a fost materialul de construcție cu o prezență determinantă în viața înaintașilor noștri, lucru firesc într-o zonă plină de păduri.

Abundența lemnului a făcut să se nască și să dăinuie peste milenii o adevărată „civilizație a lemnului”. Grăitoare în acest sens sunt basoreliefurile de pe „Columna lui Traian”, în care sunt înfățișate casele de lemn ale dacilor, construite din bârne dispuse în cununi orizontale – sistem păstrat în arhitectura populară românească până în zilele noastre.

Tehnica și arta pe care meșterii populari au folosit-o la construirea casei țărănești se regăsește adesea și în domeniul construcțiilor dedicate cultului. Între casă și biserică, meșterul popular nu vede un prag de netrecut, de aceea, tot ce creează mai frumos în gospodăria sa, va duce și va așeza și în locașul de cult, de la construcția însăși, până la obiectele care deserveșc cultul.

Similitudinile dintre casa țărănească și biserică se regășesc în cel puțin trei aspecte:

Primul, de ordin general – toate bisericile de lemn din spațiul românesc au aceeași materie primă, aceleași tehnici și aceeași tipologie, adaptate nevoilor de cult și zonei de apartenență.

Cel de-al doilea aspect, de ordin mai limitat ca număr de cazuri, dar ilustrând o veche etapă, semnificativă pentru evoluția arhitecturii religioase în lemn, indică punctele de convergență, până la identificare, a celor două linii de dezvoltare.

Este vorba de bisericile casă, acele edificii în care sunt întrunite și contopite caractere ținând de ambele categorii de construcții.

Elementele comune sunt cele constructive și decorative, iar deosebirea esențială constă în funcția diferită a locașurilor de cult (destinația lor).

În al treilea rând, legătura casă – biserică de lemn privește „viața” acestor edificii.

Fiind construite din materiale perisabile, cele mai multe dintre aceste construcții, datorită vitregiilor timpurilor și-au încheiat mult prea devreme „viața” și misiunea lor.

Bisericile de lemn românești sunt locul de interferență a artei culte cu arta populară, reprezentând o sinteză a spiritualității noastre medievale, documente istorice și valori de duhovnicie și de civilizație, dar și argumente de sensibilitate creștină.

Frumusețea lor de o suverană noblețe este înainte de toate o mărturie sigură de străveche tradiție. Începând cu secolele XVI – XVII, de când se păstrează cele mai vechi biserici de lemn în ființă, dincolo de orice sursă documentară, cel mai convingător „purtător de cuvânt” al artei meșterilor populari îl constituie monumentele însele.

Semnificativ însă pentru arhitectură de lemn din țara noastră este unitatea de materie primă, tehnica de lucru, tipologia, decorul, zestrea de odoare în toate provinciile, confirmând că bisericile de lemn aparțin fondului unitar de artă populară românească.

Majoritatea bisericilor de lemn din Podișul Bârladului care s-au păstrat până în zilele noastre sunt din secolele XVIII – XIX și mare parte din ele au fost ridicate pe locul altora mai vechi.

Unitatea constructivă a acestor monumente de arhitectură populară nu trebuie înțeleasă ca uniformitate, ci dimpotrivă, o unitate în diversitate, unitate în elementele fundamentale și o varietate a elementelor de detaliu constructiv sau decorativ, după specificul zonei.

Acestor considerații li se adaugă faptul că aceste locașuri de cult oglindesc fără echivoc unitatea spirituală a românilor de pretutindeni.

CAPITOLUL I
**CADRUL SOCIO – GEOGRAFIC AL ZONEI AMPLASĂRII
BISERICILOR DE LEMN DIN PODIȘUL BÂRLADULUI**

*Caracterizare fizico – geografică și socio – umană a Podișului
Bârladului.*

Podișul Moldovenesc este situat în partea nord – estică a spațiului carpato – danubiano – pontic, podiș cu aspect deluros și colinar, situat între Obcinele Bucovinei, Subcarpatii Moldovei, nord – estul Câmpiei Romane și râul Prut.

Acesta cuprinde trei unități structurale:

- a) Platforma Moldovenească;
- b) Platforma Bârladului;
- c) Promontoriul Nord – Dobrogean.

Ca și în celelalte regiuni pericarpatice, se remarcă originea și vechimea multimilenară a populației și vetrelor de așezări, ca și dezvoltarea unitară a vieții economice și sociale.

Podișul Moldovei reprezintă un ansamblu de interfluvii întinse, cu aspect de puduri, dealuri și coline , separate de văi lungi, sculptate în cuvertura sedimentară. Suprafața generală a reliefului coboară domol spre sud, sud – est, în același sens cu orientarea văilor mai importante, reflectând o evidentă adaptare la structură.

Principalele unități morfostructurale ale Podișului Moldovei sunt regiuni geografice bine individualizate, dar care au și trăsături comune:

- Podișul Sucevei (în partea de nord – vest);
- Câmpia Moldovei (în nordul unității);
- Podișul Bârladului (partea centrală și sudică a unității);
- Culoarul Siret – Moldova (în partea vestică).

Altitudinea medie pentru întregul podiș este de 250 metri. Altitudini de peste 500 metri sunt puține și izolate: vf. Doroșanu (652 metri) și vf. Arinoasa (522 metri) din Podișul Bârladului.

Varietatea accentuată a reliefului iese în evidență prin numeroase forme, determinat de structura monoclinală și de prezența orizonturilor calcareose, rezistente la eroziune.

În peisajul Podișului Bârladului, văile principale se prezintă ca veritabile culoare, ale căror particularități le conferă o anumită distincție regională.

Caracteristici socio – umane.

Prin particularitățile dinamicii repartiției, mobilității și structurii populației, precum și prin sporul natural ridicat, Podișul Moldovei apare ca un important rezervor de forță de muncă.

Dezvoltarea industriei, cu implicațiile ei directe în procesul de urbanizare și al mobilității populației, a imprimat ritmuri diferite dinamicii populației din mediul urban și rural.

Intensificarea exodului rural a dus la schimbarea raportului dintre cele două medii, populația rurală a Podișului Moldovei reducându-se de la 2,07 milioane locuitori în anul 1970, la 1,87 milioane locuitori în 1990.

Numărul de locuitori a fost în continuă creștere în perioada postbelică, ajungând în anul 1999 la 3,5 milioane locuitori.

Datorită aportului masiv de populație rurală, șapte dintre orașele Moldovei au crescut de 3 până la 8 ori (Bacău, Iași, Roman, Bârlad, Rădăuți ș.a.). În mediul rural, creșterile au fost mai mici, în unele cazuri apărând chiar deficite (Colinele Tutovei și Dealurile Fălciului au întâmpinat descreșteri ale numărului de locuitori cu 15 până la 30%).

Natalitatea în Podișul Moldovei prezintă cele mai mari valori din țară (între 16 - 21%).

Rata natalității este de 18, 5%, valoare mult peste media țării (11, 8%). Circa 60% dintre localități au avut până în anul 2000 valoarea natalității de 15 – 20%, dar au fost cazuri când s-a atins și 30%.

Rata medie a mortalității la nivelul întregii unități este de 9%, inferioară mediei pe țară (10,3%). În podișul Moldovenesc se întâlnesc cele mai mari valori ale sporului natural, respectiv 9,5% (de 1, 8 ori mai mare decât media pe țară).

În mediul rural au fost caracteristice și valori negative ale migrației definitive, ce au avut în perioada comunistă valori cuprinse între 5 și 10%. Migrația pendulară a căpătat o intensitate deosebită și este legată de orașele mari spre care se face naveta: Bacău – 7000 persoane, Vaslui – 4500 persoane.

Migrațiile în afara regiunii, prezintă cele mai mari valori din țară: din județul Vaslui au migrat 89.000 persoane, din județul Botoșani – 86.000 persoane, iar din județul Bacău – 52.000 persoane.

Pe fondul unui spor natural ridicat și al populației, în zona de referință a cunoscut o creștere spectaculoasă: de la 35 loc./km² în anul 1912, la 124 loc./km² în anul 1992.

Așezările.

Rețeaua de așezări urbane din Podișul Moldovei cuprinde peste 40% din populația zonei și se compune din 22 de orașe.

Elementul predominant însă îl reprezintă satul. Actuala configurație a rețelei de așezări din zona aceasta este rezultatul unei îndelungate evoluții istorice, pe fondul unei continuități de locuire, al unei depline permanente umane autohtone.

O mare extindere au avut în feudalism așezările țăranilor liberi („răzășești”), care au menținut trăsăturile străvechii organizări a obștii țărănești, obști ulterior divizate prin împărțirea moșiilor satelor în gospodării autonome.

Pe lângă așezările răzășești, sunt menționate documentar în secolele XV – XVI, multe așezări aservite (boierești sau mănăstirești) care se grupau în special în Podișul Central Moldovenesc. Odată cu infiltrarea relațiilor de producție capitaliste, au apărut „târgușoarele”, așezări cu funcții comerciale și meșteșugărești, având un statut de trecere între rural și urban și o fizionomie semiurbană: Murgeni, Băcești, Plopana, Podu – Turcului ș.a.

Din cele peste 20 de orașe din Podișul Moldovenesc, doar patru depășesc 100.000 de locuitori: (Iași, Bacău, Botoșani, Suceava), iar trei dețin între 50.000 și 100.000 de locuitori (Roman, Bârlad, Vaslui), iar alte șase depășesc 20.000 de locuitori (Pașcani, Dorohoi, Huși, Rădăuți, Flaticeni, Adjud).

Caracterizarea fizico – geografică a unităților din Podișul Bârladului.

Podișul Bârladului este una dintre cele patru unități ale Podișului Moldovei, drenat fiind în totalitate de sistemul hidrografic al râului Bârlad (de unde își trage numele), ocupând un areal de 11.450 km².

Dacă limita de sud este estompată, spre câmpie, fiind vorba de o tranziție, limitele de vest (Valea Șiretului), de est (Valea Prutului) și de nord (Câmpia Moldovei) sunt clare.

Podișul Bârladului, cu relieful sau accidentat, acoperit de codri seculari, a oferit oamenilor condiții prielnice de existență, din timpuri străvechi. În cuprinsul său se disting câteva sub – unități ce prezintă trăsături particulare:

1. Podișul Central Moldovenesc;
2. Colinele Tutovei;
3. Dealurile Fălciului;
4. Podișul Covurluiului;
5. Culoarul Bârladului.

Amplasarea administrativă și eparhială a bisericilor de lemn din Podișul Bârladului.

Potrivit recensământului populației din 1992, un procent de 86,8% dintre români sunt de confesiune ortodoxă. În mitropolia Moldovei și Bucovinei, ponderea populației ortodoxe este mai ridicată, ajungând la 90,6%. Cel mai crescut procentaj al populației ortodoxe este în Episcopia Hușilor (97,1%) și cel mai scăzut în Eparhia Romanului și Bacăului (79,2%). Bisericele de lemn din Podișul Bârladului aparțin din punct de vedere administrativ bisericesc mai multor eparhii și protopopiate.

1. Arhiepiscopia Iașilor.

Protoierii: Iași I și II, Pașcani, Hârlău, Piatra Neamț, Târgu Neamț, Roznov, Ceahlău, Botoșani, Dorohoi, Darabani și Săveni.

2. Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților.

Protoierii: Suceava, Rădăuți, Câmpulung Moldovenesc, Vatra Dornei.

3. Arhiepiscopia Romanului și Bacăului.

Protoierii: Roman, Bacău, Sascut, Buhuși, Onești, Moinești.

4. Episcopia Hușilor.

Protoierii: Vaslui, Huși, Bârlad, Negrești, Fălciu.

5. Arhiepiscopia Buzăului și Vrancei.

Protoierii: Adjud.

6. Arhiepiscopia Dunării de Jos.

Protoierii: Târgu Bujor.

Cea mai mare parte a Podișului Bârladului este suprapusă județelor Vaslui, Bacău și Neamț, ce aparțin Eparhiei Romanului și Bacăului. Podișul cuprinde și mici teritorii din județele Vrancea (Protopopiatul Adjud) și Galați (Protopopiatul Târgu Bujor).

Bisericele de lemn din Protoierii Iași I și II sunt în număr de 10, iar cele din Protoieria Roman, județul Neamț sunt în număr de 14 biserici; în Protopopiatul Bacău regăsim 24 biserici de lemn, 2 din sec. al XVII-lea, 9 din sec. al XVIII-lea și 8 din sec. al XIX-lea. Protoieria Negrești deține 20 de biserici de lemn iar Protopopiatul Vaslui – 24 de biserici de lemn. De Protoieria Huși aparțin 33 de biserici de lemn, iar de Protopopiatul Târgu Bujor (Galați) aparțin doar 3 biserici de lemn. Protoieria Adjud (Vrancea), consemnează existența a numai 2 biserici de lemn.

Concluzionăm că pe întregul areal al Podișului Bârladului se mai păstrează încă un număr de 130 de biserici de lemn, răspândite în șase județe, distribuite în cinci eparhii și nouă protopopiate.

CAPITOLUL II

TIPOLOGIA BISERICILOR DE LEMN DIN PODIȘUL BÂRLADULUI

Departate de a fi un fenomen izolat, caracteristic unei singure zone a țării, bisericile de lemn reprezintă o realitate definitorie pentru geografia spirituală a poporului român, o prezență constantă în spațiu și timp în toate regiunile locuite de români, cu atât mai caracteristică fiind această realitate, cu cât aceste biserici se prevalează de o funciară unitate tehnică, tipologică și ornamentală.

Grija manifestată de meșterii populari pentru rezolvarea problemelor tehnice și artistice legate de locuință și anexele gospodărești, s-a realizat cu aceeași pregananță și în ridicarea locașurilor de cult.

Plecând de la forma simplă a casei țărănești cu care se înrudește nu doar ca materie și tehnici de construcție și decor, bisericile de lemn din Podișul Bârladului au evoluat, împrumutând câteodată (după sec. al XIV-lea) unele elemente de plan și de structură din arhitectura religioasă de zid, paralel cu care s-a dezvoltat în perioada medievală.

Ca și în cazul locuințelor, în ce privește formele de plan, semnalăm existența și întrepătrunderea aceluiași tipuri (cu numeroase variante regionale) pe întreg teritoriul țării, iar ca o caracteristică a lor, subliniem unitatea lor planimetrică.

Plecând de la formă dreptunghiulară – de navă – în care sunt delimitate cele trei încăperi cerute de cultul ortodox (pronaos, naos și altar), planul bisericilor de lemn din Podișul Bârladului a evoluat, căpătând diferite înfățișări, datorită cerințelor impuse de serviciul religios, dar și ca urmare a unor soluții noi constructive.

În întreg spațiul românesc, tipologia bisericilor de lemn se prezintă unitar, deosebind după particularitățile monumentelor, două tipuri de planuri, care la rândul lor au mai multe variante:

- a. planul dreptunghiular, în formă de navă;
- b. planul treflat, sau trilobat.

Planul dreptunghiular.

Tipul de plan cel mai larg răspândit este cel al unui dreptunghi, având partea de răsărit nedecroșată, poligonală cu trei laturi.

Acest plan ce derivă din casa țărănească se regăsește în întreg spațiul românesc, fiind frecvent întâlnit în Banat și Transilvania, dar și în Muntenia și

Moldova, unde regăsim cele mai vechi biserici de lemn de acest tip: Lipia (jud. Argeș, 1632) și Muncel (jud. Buzău, 1666).

Cercetând bisericile de lemn din Podișul Bârladului descoperim că aproximativ jumătate dintre acestea au la bază planul dreptunghiular, în formă de navă, cu patru variante specifice.

- Planul dreptunghiular cu absida altarului poligonală, nedecroșată și pronaosul dreptunghiular.

Între diferențierile care disting biserică de lemn de casa țărănească, primul pas a fost delimitarea unei abside pe latura estică, rezervată altarului. În podișul Bârladului întâlnim doar două monumente cu acest tip de plan, ambele în județul Vaslui: Rafaila și Buda – Oșești.

Sunt cele mai vechi forme de plan derivate din casa țărănească de formă dreptunghiulară cu absida altarului nedecroșată, cu trei laturi, iar pronaosul dreptunghiular.

În strânsă corelație cu acest tip de plan este bolta semicilindrică ce cuprinde întreg spațiul bisericii, racordându-se în fâșii drepte sau curbe, la absida altarului.

- Planul dreptunghiular cu absida altarului nedecroșată și pronaosul poligonal.

Aceiași tip de plan dreptunghiular cu pronaosul absidat pe trei, sau cinci laturi, îl întâlnim la un număr restrâns de locașuri de cult: Bogadana și Gura Văii (jud. Bacău), Poiană (jud. Vrancea), Vorovești (jud. Iași), Valea lui Bosie (comună Tătărani, jud. Vaslui).

Menționăm faptul că atât absida altarului cât și cea a pronaosului sunt formate din trei laturi. Datorită planimetriei lor, aceste monumente sunt cunoscute sub forma lor de „navă” sau „corabie”.

- Planul dreptunghiular cu absida altarului decroșată și pronaosul poligonal.

Locașul de cult cu pronaosul poligonal a înrâurit arhitectura de zid, dovadă pentru Moldova fiind ctitoria logofătului Ioan Tăutu de la Bălinești, Suceava.

În Podișul Bârladului amintim bisericile: Sf. Voievozi (Oprișești, jud. Bacău) cu pronaosul poligonal cu cinci laturi, Sf. Nicolae (Zlătari, jud. Bacău, 1702), Sf. Parascheva (Șișcani, jud. Vaslui, 1760), Sf. Voievozi (Tisa Silveștri, jud. Bacău, 1772), Sf. Nicolae (Ciofeni, jud. Vaslui, ante 1776), Adormirea Maicii Domnului (Oțeleni, jud. Vaslui, 1813) – toate aceste biserici având pronaosul cu cinci laturi.

- Planul dreptunghiular cu absida altarului poligonală decroșată și pronaosul dreptunghiular.

În întreaga Moldova, din cele 291 de biserici de lemn, 71 au acest tip de plan, ce a cunoscut o largă răspândire pe întreg cuprinsul românesc, putând fi urmărit

cronologic din secolul al XV-lea, până în secolul al XIX-lea. Ca sistem de boltire pentru acest tip de plan, întâlnim bolta semicilindrică, amplasată pe axul longitudinal.

Predominant la acest tip de plan este absida altarului decroșată simetric cu cinci laturi, întâlnită la 31 de biserici din Moldova, în timp ce absida altarului este decroșată cu trei laturi, fiind întâlnită destul de rar.

În Podișul Bârladului întâlnim un număr semnificativ de biserici de lemn cu acest tip de plan. Spre exemplificare amintim că numai în jud. Vaslui sunt 28 de astfel de monumente, majoritatea datând din secolul al XVIII-lea; în jud. Bacău întâlnim patru locașuri de cult, iar în jud. Neamț, două locașuri de cult.

Planul treflat sau trilobat.

În secolul al XVIII-lea, meșterii populari moldoveni creează noi tipuri de plan pentru bisericile de lemn, prin preluarea absidelor laterale din arhitectura religioasă de zid.

Aceste influențe vor pătrunde și în celelalte provincii românești, spre sfârșitul aceluiași secol, cu precădere în Muntenia răsăriteană și estul Transilvaniei.

Repartiția teritorială a bisericilor de lemn cu plan treflat, în Moldova, se prezintă astfel: în jud. Vaslui - 34 biserici, în jud. Bacău – 31 biserici, jud. Neamț – 22 biserici, jud. Vrancea – 19 biserici.

Planul treflat își are originea în cel de tip navă, căreia i s-a adăugat absidele laterale. Bogăția variantelor de locașuri de cult care aparțin acestui tip de plan, explică multitudinea de soluții găsite de către meșterii populari în rezolvarea spațiului destinat cultului. Exemplul cel mai elocvent pentru acest tip de plan este biserica din satul Răpciuni, jud. Neamț, strămutată la Muzeul Satului. Din cele 35 de biserici cu planul treflat din jud. Vaslui, 33 au pronaosul dreptunghiular iar două au pronaosul absidat (cu trei, respectiv cinci laturi).

Între aceste, 31 de biserici au absidele laterale pentagonale, iar patru au absidele laterale cu trei laturi.

II.1.3.1. Planul treflat cu pronaosul poligonal.

Întâlnim următoarele biserici: Sf. Ioan Botezătorul (Fundoaia, jud. Bacău, 1800) – are pronaosul cu trei laturi; Adormirea Maicii Domnului (Lărgășeni, jud. Vrancea, 1759) – are pronaosul cu cinci laturi; Sf. Voievozi (Muncelul de Jos, jud. Neamț, 1809) – are pronaosul cu trei laturi; Sf. Voievozi (Poiana Humii, jud. Neamț) – are pronaosul cu trei laturi.

II.1.3.2. Planul treflat cu absidele laterale cu trei laturi.

Întâlnim următoarele biserici: Sf. Ioan Botezătorul (Brad, jud. Bacău, 1771); Înălțarea Domnului (Prajă, jud. Bacău, 1810); Sf. Nicolae (Bozieni, jud. Neamț); Sf. Cuv. Parascheva (Crăiești, 1680).

II.1.3.3. Planul treflat cu absida altarului poligonală cu șapte laturi.

Întâlnim următoarele biserici: Bună Vestire (Lipova, jud. Vaslui, 1834); Adormirea Maicii Domnului (Motoșeni, jud. Bacău, 1763).

II.1.3.4. Planul treflat cu absidele semicirculare.

Întâlnim următoarele biserici: Adormirea Maicii Domnului (Mărăști, jud. Bacău, 1801); Sf. Voievozi (Horgești, ante 1844) – cu pronaosul decroșat, de forma semicirculară.

Elemente de elevație.

Preluând absidele laterale din arhitectura de zid, meșterii moldoveni s-au inspirat și în ceea ce privește acoperirea spațiului interior, ajungând la plămădirea unor bolți, din fâșii curbe, sau drepte, neegalate de alți dăltuitori ai lemnului.

Varietatea formelor bolților, arcelor, nervurilor și consolelor pe care acestea se sprijină este dificil a le repertoriza, forma cea mai cunoscută în arhitectura religioasă din lemn fiind bolta semicilindrică, căreia poporul i-a atribuit simbolul cerului.

Modelul arhaic al acestei bolți îl constituie acoperirea comună a tuturor celor trei încăperi – pronaos, naos și altar – așa cum se poate observa la bisericile din Rafaila și Buda – Oșești, jud. Vaslui.

Tot sub înrâurirea arhitecturii de zid la bisericile de lemn moldovenești este adoptat pridvorul, ca o prelungire a pronaosului, pe latura de sud, sau spre vest, spre a oferi un spațiu suplimentar de cult.

Pridvoarele moldovenești se leagă de prispele transilvănene, nu numai prin momentul istoric al apariției lor, sau prin funcționalitate, ci și prin atenția acordată de meșteri, ca și a similitudinilor motivelor decorative.

Deși nu este o încăpere obligatorie pentru săvârșirea ritualului religios, pridvorul va deveni începând cu secolul al XVIII-lea, nelipsit din arhitectura eclesastică. Fiind preluat din arhitectura de zid, pridvorul a fost la început deschis, sprijinindu-se pe stâlpi ciopliți, legați între ei printr-o balustradă, asemănător cu cerdacul casei țărănești.

Dintre monumentele istorice cu pridvor deschis, amintim bisericile din: Dumbrăveni (1787), Știoborâni (1726), Văleni (1811), Lălești (1830).

Începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, nevoile funcționale au determinat deseori, fie reconstruirea unor pridvoare închise – mari și

inestetice – fie închiderea cu scânduri și geamuri a celor existente, așa cum este cazul bisericilor din Hârșova (jud. Vaslui, 1772), Răduiești (jud. Vaslui, 1818), Gologofta (jud. Vaslui, 1774), Lipovăț (jud. Vaslui, 1628), Pogana (jud. Vaslui, 1812).

Un număr de 22 de biserici de lemn din Podișul Bârladului mai păstrează încă forma originală a pridvorului deschis, sprijinit pe stâlpi încrustați cu diferite motive decorative, uniți prin arcade în formă de acoladă.

Cele mai reprezentative sunt cele de la bisericile din Bogești, Pogana, Puiești, Obârșeni – Vinderi și Căpușeni, toate din jud. Vaslui.

O particularitate a acestor pridvoare din zona de referință este aceea că sunt amplasate pe latura de vest, în timp ce în alte părți ale Moldovei (Suceava, Botoșani) sunt amplasate pe latura sudică.

Tot ca o influență a arhitecturii de zid este și cafasul, situat de regulă pe partea superioară a pronaosului, sau chiar în naos; se conformează cu succes acestui stil bisericile din: Dumbrăveni (jud. Vaslui, 1787), Oșești (jud. Vaslui, 1815), Rafaila (jud. Vaslui, 1838), Buda (1849), Avrămești (jud. Vaslui, 1828).

Soluțiile meșterilor populari privind împărțirea spațiului interior de cult, dovedesc vechimea prototipurilor locașurilor de cult din lemn, al căror program spațial a fost precizat cu mult înainte de apariția arhitecturii romanice sau gotice, care nu cunosc o asemenea ierarhie interioară.

II.1.5. Sistemul de boltire.

Între planurile bisericilor de lemn și bolțile acestora există o corelație, fiecărui tip de plan corespunzându-i un anumit sistem de boltire.

Planul, în formă de navă are bolta semicilindrică ce se racordează la altar în felii curbe. Sistemul de boltire este dispus pe axul longitudinal, bolțile cu baza poligonală fiind dispuse separat în cele trei încăperi: pronaos, naos și altar.

Deseori, absidele laterale erau și ele boltite, ceea ce înseamnă că axa longitudinală a bisericii este întretăiată în naos de o altă axă perpendiculară ce unește bolțile absidelor.

Bolta semicilindrică este cea mai veche formă de boltire, amplasată pe axul longitudinal al bisericii, iar la cele două capete se racordează în fâșii curbe, la tavanul pereților.

Însă cele mai spectaculoase bolți au baza poligonală, cu opt laturi, așa cum sunt cele din bisericile: Știoborăni, Fundătura, Oșești, Orgoiești, Hârșova – din jud. Vaslui, precum și cele din Crăiești, Izvoru, Pâncești – din jud. Neamț și cele din Scorțeni, Orbeni, Pogleț, Soci – din jud. Bacău.

Cheile de boltă de la aceste monumente de arhitectură populară presupun transpunerea în lemn a bolților de piatră romanice – după cum remarcă Paul Petrescu – ceea ce ne confirmă vechimea lor considerabilă.

Un alt element important al elevației este turnul, o apariție relativ târzie în arhitectura populara religioasă, la noi. În Podișul Barladului, majoritatea locașurilor de cult sunt concepute fără turnuri, deoarece turnurile clopotnița sunt amplasate separat de biserică.

Fata de zona Transilvaniei și a Maramureșului unde sub influența arhitecturii gotice, turnul s-a dezvoltat considerabil în înălțime, în zona noastră de referință, turnul clopotnița este scund (până la câțiva metri înălțime) – exemplu: Sf. Voievozi (Oșești, jud. Vaslui, 1815).

În compoziția volumelor, arhitectonica acoperișului ocupa un loc major, asigurând monumentalitate chiar și celor mai mici locașuri de cult.

CAPITOLUL III **ORNAMENTICA ÎN LEMN**

Motive decorative geometrice.

Într-o clasificare a valorilor ornamentale, motivele decorative geometrice predomina în arta populara românească, având „în spate” milenii de exersare și experiențe în spațiu și timp.

Având în vedere dubla funcție a acestor motive decorative – cea estetică și cea mistic – religioasă, ele au fost considerate în epoca apariției lor talismane păzitoare și apărătoare (funcție apotropaică).

Aceste motive, sculptate într-o manieră cultă pe iconostasele și mobilierul bisericilor de lemn reprezintă o dominantă a ornamenticii populare.

Cele mai des întâlnite sunt rețelele de romburi, hexagoane, zig – zagul, arcul de cerc, spirală, rozeta solară, vârtejul, funia, brâul torsada, crucea, ș.a.

Simbolul soarelui, întâlnit pe frontonul odăii, pe leagănul copilului, pe ușile blidarului din colț, pe ladă de zestre, pe pietrele funerare, pe spetezele jilțurilor, pe ceramica pictată se regăsește pe ancadramentele ușilor bisericilor de lemn, sau pe cheia de bolta.

Un alt motiv decorativ, des întâlnit cu o multiplă configurație este crucea integrată cel mai frecvent într-un univers floral. Alte motive geometrice întâlnite în zona de referință, în decorul bisericilor de lemn sunt: denticulii, dinții de fierăstrău, acolada, spirală, pătratul, funia răsucită.

Motive decorative vegetale.

Chiar dacă Podișul Barladului este o zonă săracă în centre religioase monahale și în ctitorii voievodale precum zona Sucevei și a Neamțului, în decorul bisericilor de lemn din această zonă întâlnim o serie de motive decorative de influență orientală, ajunse la noi prin intermediul Imperiului Bizantin.

Între acestea enumerăm: fructul de rodie, simbol al fertilității, frunza palmată, creanga de măslin, spicele de grâu, floarea de lotus, ananasul, palmeta musulmană, garoafa, lăleaua, vița de vie, struguri, lujeri ș.a.

Două curente artistice influențează ornamentica și sculptură decorativă: barocul și rococo-ul. Elementele celor două curente artistice, grupate pe fondul tradiției românești în arta decorativă, alcătuiesc, potrivit cercetătoarei Ileana Marina Sabados, ca fiind un stil de sinteză: „Baroc moldovenesc”.

Pătrunderea elementelor baroc și rococo în zona aceasta s-a făcut mai întâi prin filiera rusească și apoi prin cea apuseana.

Alături de torsada sau de discul solar, motivul arborelui vieții este unul dintre cele mai pregnante – prin polivalentă semantică sa, ca și prin valorile generate de însăși desăvârșirea sa estetică.

Vița de vie simbolizează Împărăția lui Dumnezeu – Euharistia, un vechi simbol creștin, Iisus Hristos fiind vita cea adevărată iar creștinii sunt mlădițele (Ioan 15, 5).

Florile, prezente în decorul iconostaselor de regulă, au o mare diversitate, asemeni frunzelor de vie, de stejar, de trifoi ș.a.

Motive decorative zoomorfe.

Prezente atât pe frontispiciile porților țărănești, în case sau pe obiecte de mobilier, dar și în decorul bisericilor de lemn, motivele decorative zoomorfe dau multiple posibilități de interpretare. Cele mai des întâlnite sunt animalele fantastice, în forma balaurului sau dragonului, întâlnite în coronamentul catapetesmelor, la baza stranelor arhieresti, sau ca suport pentru analog.

Reprezentând simbolic forțele raului aceste animale fantastice, de obicei afrontate sau, adorsate, semnifică victoria creștinismului împotriva forțelor raului (diavolul, păcatul).

Un motiv zoomorf des întâlnit în zona Podișului Barladului este cel avimorf, sub formă de pasăre, porumbel, simbolizând Duhul Sfânt, care s-a descoperit lumii în acest chip la Botezul lui Hristos.

Pasărea este reprezentată fie în mișcare, cu aripile larg deschise, fie static, cu aripile strânse, înconjurată de raze luminoase care ne duc cu mintea la Pogorârea Sfântului Duh.

La baza stranei arhieresti din biserica Sf. Nicolae (Călimănești, jud. Vaslui, 1802) întâlnim doua feline, sub chipul unor lei sculptați în tehnica „ronde – bosse”, având gurile întredeschise, sprijiniți fiind pe labele anterioare. Aceleași feline se regăsesc și în bisericile Călimănești (Puiști, 1802), Armasoia (Pungești, 1750), Gârceni (1746), Solești (1726), Văleni (1811).

Motive decorative antropomorfe.

În ornamentica bisericilor de lemn, prezenta imaginii omului, chiar dacă este mai rar întâlnită, se regăsește pe unele piese de mobilier liturgic în care apare rozeta solară, sau lună, antropomorfizate.

Aceste motive decorative solare antropomorfizate sunt regăsite adesea pe monumentele funerare din secolele XVIII – XIX, din Podișul Barladului, de unde au fost preluate și transferate de către meșterii populari pe ancadramentele ușilor și ale ferestrelor bisericilor de lemn, așa cum este cazul bisericilor Adormirea Maicii Domnului (Vulturești, jud. Vaslui, 1798), Sf. Nicolae (Căzănești, jud. Vaslui, 1818), Sf. Gheorghe (Drăgești, jud. Vaslui, 1783) ș.a.

Dacă în aceste interpretări și realizări artistice apare reprezentat capul uman, în unele biserici întâlnim un motiv decorativ mai rar, ochiul divin, care veghează pretutindeni: Sf. Nicolae (Puiști, 1806), Sf. Nicolae (Tomșa, 1803), Vovidenia (Dragomirești, 1774), toate în județul Vaslui.

CAPITOLUL IV **DECORUL INTERIOR AL BISERICILOR DE LEMN**

Interiorul locașului de cult ortodox este compartimentat în trei încăperi: pronaos, naos și altar. Două, sunt destinate mirenilor, iar altarul doar clerului slujitor, fiind un loc tainic, de comuniune cu Dumnezeu.

Interiorul bisericilor de lemn trebuie privit ca o compoziție ce are ca centru de interes vizual catapeteasma, sau iconostasul.

Privit din orice punct al bisericii, iconostasul domina, arătându-i omului dimensiunea lui pământească în raport cu Creatorul său.

Meșterii și ctitorii bisericilor de lemn au acordat întotdeauna o importanță deosebită modului de a compune spațiul sacru al bisericilor cu funcția de contemplare.

Valoarea artistică a bisericilor de lemn din Podișul Barladului consta în primul rând în admirabila proporționalitate a volumelor în armonia între părți și întreg, fapt ce le conferă monumentelor o unitate arhitectonică remarcabilă în care știința folosirii spațiului se manifestă în linii ce exprima deopotrivă grație și putere, îndrăzneală și măsura.

Caracteristica principală a decorului acestor locașuri de cult este dată de rolul constructiv al pieselor pe care este aplicat, asemănându-se prin ornamentica și tehnică cu cel al casei țărănești.

În cele mai multe biserici de lemn, interiorul este împodobit cu ștergare su scoarțe, reflectând specificul acelei zone etnografice.

Mobilierul de lemn constând în: sfeșnice, scaune, jilțuri arhieresti, candelabre, lăzi, chivoturi, este împodobit cu motive decorative geometrice și vegetale.

Motivele mitice ale rozetei solare, pomul vieții, pasărea, balaurul, se îngemănează cu motivele decorative geometrice țărănești: romb, pătratul, dreptunghiul, triunghiul ș.a.

Sub puternica înrâurire a artei brâncovenești, tehnica executării iconostaselor s-a schimbat. Astfel, de la relief plat, sau ușor adâncit, se trece la sculptură în relief înalt – altorelief și ajur.

Aceste modelari în lemn executate de meșterii moldoveni, cu influențe din arta barocului, datorită efectelor de lumini și umbre, conferă iconostaselor noi valente artistice.

Două curente artistice au influențat ornamentica și sculptură decorativă a iconostaselor în secolul al XVIII-lea: barocul și rococo-ul. Exemple: biserica din Orbeni (1734) – sculptură în ajur; biserică din Lapoș (1749), biserica din Valea lui Matei, toate din jud. Bacău.

Tot în secolul al XVIII-lea apar o serie de motive venite din afară, ca urmare a exercitării influenței stilului geometric al Renașterii și a ornamentelor naturiste de sorginte orientală.

Preluat de meșterii populari locali, acestea au fost interpretate în mai multe ipostaze dând naștere la o bogată gama decorativă.

Ponderea cea mai mare în decorarea iconostaselor o dețin imaginile vegetale.

Pomul vieții se bucura de o tratare aparte pe ușile împărătești ale iconostasului: biserica Avrămești (jud. Vaslui), biserica Călimănești (jud. Vaslui), Leorda (jud. Bacău), Gura – Văii (jud. Bacău), Scorțeni (jud. Bacău), Lapoș (jud. Bacău), Berești – Tazlău (jud. Bacău) ș.a.

Aceste modeste locașuri de cult, ctitorite în mare parte de către obștea satului, conferă un spațiu de cult tainic și înmiresmat de tămâie, echilibrat, cu icoane ale sfinților, cu lăicere și scoarțe moldovenești ce „trădează” prezența dumnezeirii, împletită cu istoria.

CAPITOLUL V **MEȘTERII BISERICILOR DE LEMN**

Principiile care stau la baza compozițiilor de pe iconostase sunt cele întâlnite și la meșterii populari ce au decorat ancadramentele ușilor și ferestrelor, pereții despărțitori și stâlpii de la pridvor: simetria, alternanta, repetiția, gradația. Meșterii au folosit ori de câte ori a fost nevoie aceste principii specifice artei populare românești, contribuind la păstrarea echilibrului dintre structura de fond și forma decorativă.

Meșterii de tâmpale (tâmplarii) se deosebeau de ceilalți meșteri populari prin faptul că ei erau pregătiți în această meserie, parcurgând toate etapele formării lor, de la ucenic, la meșter. Aceștia trebuia să execute întocmai, după toate cerințele, tâmpla comandată, fără a adăuga sau a substitui ceva, așa cum se întâmpla în sculptură populară.

Profesorul Alexandru Huțanu din Bacău a condus un atelier de sculptură în care s-au executat peste 100 de catapetesme de biserici, în maniera neobizantina, moldovenească și populară, între care amintim pe cele de la Sf. Nicolae și Precista din Bacău, Ștefan cel Mare și Sfânt de pe Ceahlău, Catedrala Episcopală din Huși, Biserica M-rii Vladimirești, jud. Galați ș.a.

Al doilea aspect ce privește realizarea artistică a iconostaselor este cel legat de pictură.

Executat în maniera populară sau culta, pictura lor tratează teme din Noul Testament, reprezentan ciclul hristologic (Praznicele Împărătești dedicate Mântuitorului Hristos și Maicii Domnului) apostolii dar și proorocii Vechiului Testament. În secolele XVIII – XIX au fost pictate atât iconostase pe lemn cât și pe pânza (puține la număr). În pictura iconostaselor se manifesta doua tendințe care conduc spre existența a doua școli diferite. Un număr apreciabil de „zugravi” de icoane nu depășesc stadiul stilului popular în lucrările lor, nestăpânind îndeajuns perspectiva, personajele din icoane sunt dispuse mai mult frontal. Exemple: bisericele din Soci, Tisa Silvestri, Plopu – jud. Bacău; Bălușești, Bătrânești, Izvoru, Pâncești – jud. Neamț; Fundătura, Vama – jud. Suceava, ș.a.

Naivitatea compoziției și simplitatea desenului și a execuției sunt caracteristici ale picturii pe un vechi fragment de iconostas de la Vamă (1810).

Spre deosebire de aceștia, o altă serie de zugravi „școliți” pe lângă atelierile mănăstirești din cuprinsul Moldovei, sau aduși din țările vecine, buni cunoscători ai anatomiei corpului uman, au redat în picturile lor pe lângă expresivitate și stările afective (suferința, bunătatea, smerenia, durerea).

Un exemplu concludent este biserica din Lărgășeni, jud. Vrancea, al cărei iconostas a fost pictat de zugravul Apostol la anul 1761. Dima Zugravul a pictat iconostasul bisericii de la fostul schit Cârțibași, Vaslui, în 1770; zugravul Anastasie de la M-rea Florești, Vaslui, a pictat doua iconostase după cum rezultă din însemnările făcute la biserica Voinești (1745) și Gârceni (1746), ambele regăsite în jud. Vaslui.

Un zugrav pe nume Ioan, a pictat iconostasele bisericilor din Plopu – Darmănești, jud. Bacău și Cucuieți – Solonț, același județ, la anul 1797. Scenele au adesea un rol didactic, explicând mesajul biblic.

Multe icoane au fost acum ferecate în argint. Este secolul în care orfevrăria pătrunde și în bisericile de lemn, semn ca ctitorii acestora, sau donatorii aveau putere economică demnă de apreciat, fie că erau boieri moldoveni sau clerici.

Altarul bisericilor este împodobit cu lăicere păretare, scoarțe și ștergare, lucrate manual în gospodăriile locale. Exemple: Boiștea și Cașin – jud. Bacău, Armășeni și Bunești – jud. Vaslui.

Dintre meșterii al căror nume a rămas dăltuit în pisania bisericilor amintim: Dumitru și Neculai din Galați, care au ridicat la 1743 biserica Sf. Nicolae, Corodesti, jud. Vaslui.

Enea calfa, care a ridicat biserica Dragomirești, jud. Vaslui (1744) și meșterul Negru fierarul.

Meșterul Enache, care a decorat biserica din Soci, jud. Bacău (1785) și mai apoi pe cea din Nănești, jud. Bacău (1790).

Gheorghe Naforita, Savin, Ion și Mihale care au ridicat biserica Sf. Nicolae din localitatea Tibanestii – Buhlii, Vaslui (1790).

Chirilă Pâsla, meșter venit din Basarabia care a ridicat biserica Sf. Voievozi, Pogana, jud. Vaslui (1811).

Amenajarea spațiului interior al bisericilor ortodoxe este realizată încât să răspundă la două cerințe: săvârșirea serviciilor religioase și participarea enoriasilor la cultul creștin public. Acest fapt presupune o anume organizare a spațiului și înzestrarea acestuia cu mobilier adecvat, cum sunt stranele din lemn, lucrate dulghereste, așezate pe laturile lungi ale pronaosului și naosului, pe lângă pereți, împodobite adesea cu sculptură pe spătar, și cu trafor pe părțile laterale.

CAPITOLUL VI **PATRIMONIUL MOBIL AL BISERICILOR DE LEMN.**

Pe pereții de bârne ai pronaosului, naosului și altarului din bisericile de lemn, sunt așezate spre cinstire, numeroase icoane pe lemn, sau pe pânză, a căror vechime depășește secolul al XVIII-lea.

Multe dintre ele provin de la alte locașuri de cult mai vechi, care au dispărut în timp din cauza vitregiilor vremurilor.

Cele mai vechi dintre acestea, întâlnite în bisericile de lemn din Podișul Bârladului se găsesc în biserica Sf. Nicolae din Târgu Ocna (1677). Tot de atunci (sec. XVII) au fost pictați Sf. Nicolae și Sf. Dumitru din biserica Cetățuia, Vaslui.

Secolul al XVIII-lea este cel mai bogat în pictarea icoanelor praznicale pe lemn.

Acum s-au construit cele mai multe biserici care ni se păstrează și astăzi, acestea fiind înzestrate cu cele necesare cultului.

La biserica din Fântânele, comuna Motoșeni, Bacău, icoana Adormirii Maicii Domnului, are o inscripție menționând anul 1747. Diaconul Toader zugravul însemna la 16 mai 1792 pe icoana Maicii Domnului pe care o pictase, numele său, asemeni și pe icoana Sf. Arhanghel Mihail (29 noiembrie 1796).

Enache zugrav a pictat icoana hramului -Sf. Nicolae- la biserica Curița – Cașin, jud. Bacău (2 septembrie 1796).

În secolul al XIX-lea s-a continuat înzestrarea noilor locașuri de cult cu icoane pictate pe lemn. Spre deosebire de secolul anterior culorile sunt mai vii, paleta cromatică se îmbogățește, iar linia desenului este mai clară.

Exista preocupări pentru redarea bogăției vestimentației până la opulență, insistându-se sub influențe europene, asupra redării broderiei veșmintelor, a dantelăriei și a pietrelor prețioase.

În toate bisericile ortodoxe întâlnim strana arhierescă, în partea dreaptă a naosului pe un suport înalt.

Alte obiecte de cult pe care le întâlnim în biserica de lemn, lucrate în aceleași ateliere dulgherești sunt: sfeșnicile de lemn, iconostasele mici pentru icoana Maicii Domnului, proshimitarele, coronamentele de icoane, ș.a. Dintre stranele arhieresti împodobite cu baldachin amintim pe cele de la biserica Scorțeni-Bacău (1799), Muncelul de Jos-Neamț (1813), Berești-Bacău (1819), ș.a.

Tălpile acestor strane arhieresti au ca decor sculptat, animale fantastice cu corpuri contorsionate, având ca simbolistică biruința binelui asupra răului, biruința asupra vrăjmașului.

Obiecte de cult cu valoare istorică și documentar artistică

În tezaurul bisericilor de lemn din Podișul Bârladului se află obiecte de cult precum sf. vase din metale prețioase, sfeșnicile din argint sau bronz, policandrele, antimisele, broderiile cu fir de aur și argint, clopotele, praporii (steagurile de procesiune), pomelnicele diptic, epitafele, veșmintele preoțești și deiaconești, crucile ferecate, icoanele ferecate, ș.a.

Cât privește cartea veche bisericească, un număr impresionant de tipărituri se păstrează astăzi în zona de referință. Pe paginile lor îngălbenite de vreme am descoperit nenumărate însemnări, deosebit de prețioase pentru cunoașterea trecutului locașurilor de cult.

O mare parte dintre acestea au fost depozitate corespunzător în depozitele de carte veche de la Episcopia Hușilor, Arhiepiscopia Romanului, M^{rea} Bogdana, județul Bacău.

CAPITOLUL VII **STADIUL CERCETĂRIILOR ASUPRA BISERICILOR DE LEMN DIN PODIȘUL BĂRLADULUI**

În pofida unei bibliografii aparent bogată, cu unele lucrări de specialitate intrate în tradiție, atât în sensul cantității de informație, cât și în sensul criteriilor analitice, bisericile de lemn din Moldova sunt totuși prea puțin cunoscute, oferind cercetătorilor noi perspective în cunoașterea arhitecturii populare și a motivelor decorative din această zonă.

Cercetarea monumentelor este însă anevoioasă deoarece fiecare dintre ele constituie un document de extremă complexitate: de la analiza tehnicii de construcție, considerații tipologice, „citirea” formelor arhitectonice, ornamentica, identificarea meșterilor, interpretarea calităților artistice, încadrarea stilistică, descifrarea mesajului lor de frumusețe și spiritualitate.

Fișele de monument pe care le-am întocmit pentru anexa prezentei lucrări de doctorat aduc noi mărturii documentare pentru cunoașterea arhitecturii populare în

Podișul Bârladului, descoperind noi valențe despre valoarea și semnificația bisericilor de lemn în sistemul reperelor spirituale românești.

La finele secolului al XX-lea s-au făcut mai multe statistici legate de prezența locașurilor de cult din lemn pe teritoriul țării. Una dintre acestea prevede că în Maramureș sunt 29 biserici de lemn, în Transilvania sunt 238 biserici de lemn, în Crișana sunt 109 biserici de lemn, în Banat sunt 21 biserici de lemn, în Oltenia sunt 142 biserici de lemn, în Muntenia sunt 60 biserici de lemn, iar în Moldova sunt 163 biserici de lemn.

Toate aceste monumente de arhitectură populară reprezintă locul de interferență a artei culte cu arta populară și păstrarea a unui adevărat tezaur al ortodoxiei românești.

CONCLUZII

După cum am prezentat în subcapitolul „Stadiul cercetărilor asupra bisericilor de lemn din Podișul Bârladului”, chiar dacă există o literatură de specialitate relativ bogată, referitoare la monumentele de arhitectură religioasă din Moldova, toate aceste lucrări au abordat doar descriptiv problema, făcând inventarul locașurilor de cult dintr-un areal anume.

Sigur, nu se poate contesta valoarea științifică a acestor studii și lucrări de specialitate, însă noutatea pe care dorim să o aducem prin această lucrare a noastră constă în faptul că am încercat să facem un pas mai departe în cercetarea bisericilor de lemn, prin interpretarea motivelor decorative din ornamentica acestora, inventariind totodată aceste simboluri care au nu doar semnificații estetice, ci și mitice.

Lucrarea este izvorâtă din dorința de a înmănușia și prezenta bisericile de lemn din Podișul Bârladului cu întregul lor tezaur de icoane, cărți vechi de cult, mobilier liturgic, broderie, feronerie, sculptură populară și cultă etc. celor interesați. Ele reprezintă un loc de interferență a artei culte cu arta populară și reprezintă din acest punct de vedere o adevărată sinteză a culturii și spiritualității românești.

Studierea și cercetarea lor ne oferă posibilitatea cunoașterii în profunzime a artei feudale și moderne cu specific moldovenesc, deoarece aceste monumente conservă tehnici de construcție străvechi, mărturii ale unei vechi civilizații a lemnului.

Pe lângă importanța lor documentară, pătrunzând înțelesul motivelor decorative ale bisericilor de lemn, vom descoperi inestimabila lor valoare culturală și spirituală. Cercetând aceste edificii de spiritualitate românească, vom descoperi cu

ușurință că ele fac parte dintr-o mare familie a monumentelor de arhitectură populară românească, fiind păstrătoare ale unor elemente constructive și decorative ce se regăsesc pe întreg spațiul românesc, constituind dovezi de creativitate, statornicie și continuitate, mărturii ale credinței și spiritualității noastre și valori de duhovnicie și sensibilitate creștină.

În elaborarea prezentei lucrări am demarat cercetările pornind de la unitatea constructivă a locașurilor de cult, planimetria, decorul interior, compartimentarea spațiului liturgic, insistând asupra motivelor decorative. Am observat un fenomen al migrației acestor motive decorative dintr-o regiune în alta, cu influențe și particularități, asemeni fenomenului binecunoscut al circulației vechilor cărți de cult „călătoare”, dintr-o provincie românească în alta.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Antonovici, Iacov, *Documente ale fostelor schituri Orgoești, Bogdănești, Pârvești, Cârțibași și Mânzați, județul Tutova*, Huși, 1929.

Balș, Gheorghe, *Zugravii moldoveni*, în BCMI, 1929.

Bănățeanu, Tancred, *Arta populară din Moldova de Nord*, București, 1975.

Benoist, Luc, *Semne, simboluri și mituri*, Editura Humanitas, București, 1995.

Beldie, Constantin, *Biserica și parohia din comuna Obârșenii de Jos-Tutova*, Bârlad, 1933.

Bulat, Toma, *Din documentele mănăstirii Văratec*, în AB, 1935, nr. III-IV.

Buzdugan, Gheorghe, *Tanacu - un vechi sat de răzeși*, Editura Litera, București, 1986.

Chelcea, Ion, *Meșterii anonimi din Moldova în arta prelucrării lemnului*, în RI, nr.118, 1960.

Constantinescu, Horia, *Biserici de lemn din Eparhia Buzăului*, Editura Episcopia Buzăului, Buzău, 1987.

Constantinescu, Horia, *Bisericile din Poieni*, Buzău, în „Îngerul”, 1938, nr.12.

Constantinescu, Horia, *Biserica din Calvinii, monument de artă puțin cunoscut*, în GB, 1966, nr.4-6.

Constantinescu, Horia, *Vechi biserici de lemn de pe Bâsca Chiojdului*, în „Îngerul” an X, nr. 3 – martie 1938.

Constantinescu, Nicu, *Biserica din Sibiciul de Sus - Gornet-*, în „Îngerul”, 1941, nr.3-4.

Cozărescu, Epifanie, *Bisericile de lemn din protopopiatul Roman*, în IB, nr.2, Roman, 1986.

Cristache-Panait, I., Elian, T., *Bisericile de lemn din Moldova*, în MM, XLV:7-9, Iulie- Sept.1969; nr.2 / 1972.

Cristache - Panait, Ioana, *Biserica de lemn - document al unității românești*, în BOR, nr.3-4, 1982.

Cristache Panait, I., Elian, T., *Monumente de artă bisericească din Moldova. Bisericile de lemn*, în MMS, nr.7 - 9, 1969.

Dimitriu, Dan, *Mănăstirea Sucevița*, București, 1923.

Dunăre, N., *Ornamentica tradițională comparată*, Editura Meridane, București, 1979.

Florescu, Elena, *Arhitectura populară în zona Neamț*, Piatra- Neamț, 1983.

Frăsânescu, Ioan, *Biserica din Pogreț*, în „ATENEU”, Bacău, nr. 4, 1973.

Gavriliuță, Aneta, *Notă asupra monumentului de la Tisa-Silvestri*, în „Carpica”, VII, Bacău, 1975.

Godea, Ioan, *Biserici de lemn din Europa*, Editura CD/PRESS, București, 2008

Ichim, D., Ichim, Fl., *Biserici de lemn din Moldova istorică*, Editura Diagonal, Bacău, 2005.

Ichim, Dorinel, *Biserici de lemn din Protopopiatul Roman, Eparhia Romanului*, Editura Diagonal, Bacău, 2006.

Ichim, D., Ichim, Fl., *Biserici de lemn din Moldova istorică*, Editura Tipografia Coresi, Huși, 2007.

Ichim, Dorinel, *Biserici de lemn din Eparhia Hușilor*, Episcopia Huși, 2001.

Ichim, Dorinel, *Decorația interioară a bisericilor de lemn din Moldova în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea*, în AEH, vol.I, Huși, 1985.

Ichim, Dorinel, *Monumente de arhitectură populară din județul Bacău - Bisericile de lemn*, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1984.

Ichim, Dorinel, *Monumentul de arhitectură populară din Dărmănești - Bacău*, în "Carpica", Anuarul Muzeului Județean Bacău, 1980.

Ichim, Dorinel, *Monumentul de arhitectură populară din Fichitești - Bacău*, în "Carpica", XV, Bacău, 1983.

Ichim, Dorinel, *Monumentul de arhitectură populară din Largășeni - Vrancea*, în "Studii și comunicări," vol.III, Focșani, 1980.

Ichim, Dorinel, *Monumentul de arhitectură populară din Răchitoasa - Bacău*, în "Carpica", XIV, Bacău, 1982.

Ichim, Dorinel, *Trei monumente medievale de lemn din județul Bacău*, în RMM, nr.2, 1985.

- Ichim, Dorinel**, *Zona etnografică Bacău*, Editura Sport-Turism, București, 1987.
- Ichim, Dorinel**, *Zona etnografică Trotuș*, Editura Sport-Turism, București, 1983.
- Ichim, Fl., Ichim, D.**, *Zona etnografică a Colinelor Tutovei*, Editura Diagonal, Bacău, 2002.
- Iorga, Nicolae**, *Inscripții din bisericile României*, București, 1905.
- Iorga, Nicolae**, *Vechea artă religioasă la români*, Vălenii de Munte, 1934.
- Ionescu, Grigore**, *Arhitectura populară în România*, Editura Meridiane, București, 1971.
- Ionescu, Grigore**, *Contribuția meșterilor populari la arhitectura românească*, în revista "Arhitectura R.P.R.", nr.5, 1955.
- Ionescu, Grigore**, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I-II, Editura Academiei R.S.R., București, 1963 - 1965.
- Ionescu, Grigore**, *Tipologii specifice ale clădirilor populare de lemn*, în MIA, nr.2, 1977.
- *** *Istoricul bisericii „Sfintii Voievozi”, Oșești*, întocmit de preot paroh Cezar Diaconu, 1965, manuscris.
- Metes, Ștefan**, *Note despre zugravii bisericilor române*, în ACMIT, 1926-1928.
- Miron, Costin**, *Bârlad*, II, 1914.
- Neagu, Gheorghe**, *Date cu privire la trecutul schitului Dălhăuți*, în „Îngerul”, 1932.
- Nedelcu, Nicolae**, *Biserica din satul Strâmba, jud. Vaslui*, în MMS, nr. 3-4, 1971.
- Paveliuc-Olariu, Angela**, *Biserici de lemn din ținutul Botoșanilor*, în MMS nr.4-6 din 1981.
- Pănoiu, Andrei**, *Contribuții la cunoașterea tipologiei bisericilor de lemn*, în BMI, București, nr.I, 1970.
- Pârcalabu, Vasile**, *Schitul Pârvești*, județul Vaslui (teză de licență), Facultatea de Teologie Ortodoxa, București, 1977.
- Petrescu, Paul**, *Unitatea de concepție constructivă și decorativă a bisericilor de lemn românești*, în SCIA, seria artă plastică, 1966, nr.3.
- Petrescu, Iulian**, *Ornamentica în arhitectura populara din lemn - Tara Vrancei*, în "Vrancea- studii și comunicări" vol. IV, Focșani, 1981.
- Pocitan, Veniamin**, *Schitul de maici Gologofta (Vaslui)*, în BEH, nr. 12, 1933.
- Pocitan, Veniamin**, *Schitul Rafaila - Vaslui*, în Buletinul Episcopiei Husilor, nr. VII - VIII, 1932.

- Porumb, Marius**, *Biserici de lemn din Țara Maramureșului*, în vol. Monumente istorice și de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj-Napoca, 1982.
- Porumb, Marius**, *Vechi biserici românești din secolele XIII-XVI*, în Monumente istorice și de artă religioasă din arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj-Napoca, 1982.
- Porcescu, Scarlat**, *Un sat vechi Porcești (Moldoveni), județul Neamț (schița monologică)*, în AUC, Iași, 1980.
- Radu, Gheorghe**, *Todirești - Vaslui. Oameni și locuri*, Editura Litera, București, 1987.
- Sabados, Marina**, *Schița de studiu asupra iconostaselor din secolul al XVIII-lea (județul Suceava)*, în AMM, vol.VI-VII, 1979-1980.
- Săndulescu-Verna, Constantin**, *Erminia picturii bizantine*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1979.
- Solomon, Constantin**, *Biserica și moșia Conăcheștilor de la Lărgășeni- Tecuci*, Iași, 1942
- Spânu, M., Bratiloveanu, Gh.**, *Zona etnografică Suceava*, Editura Sport-Turism, București, 1987.
- Stahl, Henry**, *Les eglises de la Moldavie du Nord*, Paris, 1930.
- Stoicescu, Nicolae**, *Cum se construiau bisericile*, în SCIA, nr.7, 1968.
- Stoicescu, Nicolae**, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974.
- Tăbăcaru, Grigore**, *Bisericile Bacăului*, în revista „Ateneul Cultural”, 1932.
- Țuscanu, Aurel**, *Contribuții la cunoașterea bisericilor de lemn de pe Valea Stemnicului - biserica de lemn "Adormirea Maicii Domnului" din satul Bălești, comuna Delești, județul Vaslui*, în AMM, XXI- XXIV, vol.II, 2001-2003.
- Udișdeanu, Dionisie**, *Schitul Mălinești-Vaslui*, în PT, 1943, nr. 1-4.
- Vătășianu, Virgil**, *Boțiile moldovenești*, în AIIN, Cluj, 1929, nr.5.
- Vătășianu, Virgil**, *Contribuții la cunoașterea bisericilor de lemn din Moldova*, în „Închinare lui Nicolae Iorga”, Cluj, 1931.
- Vătășianu, Virgil**, *Pictură murală din nordul Moldovei*, Editura Meridiane, București, 1974.
- Zevi, Bruno**, *Cum să înțelegem arhitectura. Studiu asupra interpretării arhitecturii ca spațiu*, București, Editura Tehnica, 1969.